

KIRGIZİSTAN'DA DİN VE KÜLTÜR TURİZMİNİN GELİŞTİRİLMESİ AÇISINDAN SÜLEYMAN DAĞI'NIN ÖNEMİ: SWOT ANALİZİ *

Doç. Dr. Bilgehan GÜLCAN

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Bişkek/ Kırgızistan
Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Fazıl ŞENOL

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Bişkek/ Kırgızistan
Tokat Gaziosmanpaşası Üniversitesi, Tokat, Türkiye

Aygerim AYTBAEVA

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Yüksek
Lisans Öğrencisi, Bişkek/ Kırgızistan

Özet

Halk arasında kutsal olarak nitelendirilen mekanlar dünyanın her yerinde yerli ve yabancı turistlerin yoğun ilgisini çekmektedir. Kutsallık atfedilen ve binlerce yıldan beri ziyaret edilen bu yerlerden birisi de Kırgızistan'ın tarihi kenti olan Oş'da da bulunan Süleyman Dağı'dır. Süleyman Peygamber'in yaşadığı yer olarak bilinen, efsane ve menkıbelere konu olmuş Süleyman Dağı bu özelliğinden dolayı Dünya'dan sadece üç dağın isminin bulunduğu UNESCO'nun 'Kutsal Dağ Listesi'nde yer almaktadır.

Bu araştırmanın amacı; Kırgızistan'da din ve kültür turizminin geleceği açısından Kutsal Süleyman Dağı'nı irdelemek ve bir durum (SWOT) analizi yapmaktır. Elde edilen sonuçlara göre, Süleyman Dağı'nın fırsatlarının zayıf yanlarından, üstün yanlarının da tehditlerden daha çok olduğu görülmüştür. Tanıtım süreçlerinde kullanılacak argümanlarda Dağı'n güçlü yanlarının ön plana çıkarılması ve fırsatların bir güç unsuru olarak değerlendirilmesi durumunda, uzak ve yakın tüm ülkelerde din ve kültür turizmine ilgi duyan potansiyel turistlerin ilgisinin bölgeye çekilmesi, Süleyman Dağı merkez olmak üzere tüm Oş bölgesinin Kırgızistan'da inanç turizminin cazibe merkezi haline getirilmesi mümkün olacaktır.

Anahtar sözcükler: Kırgızistan, Turizm, Süleyman Dağı, Oş Bölgesi, SWOT Analizi.

FOR THE DEVELOPMENT OF RELIGION AND CULTURE TOURISM IN KYRGYZSTAN THE IMPORTANCE OF SOLOMON MOUNTAIN: SWOT ANALYSIS

Abstract

Popularly regarded as sacred places all over the world by domestic and foreign tourists are always in great demand. Mount Suleiman in the historical OHS in Kyrgyzstan which since thousands of years visited and sanctity attributed is one of these places. Also this mountain is known as the place of Prophet Solomon. Which are the subject of legends and epics, sacred name of Suleiman Mountain is located in the sacred mountains list of UNESCO in which 3 mountains are located from around the world.

The aim of this study is to analyze of SWOT and to discuss the importance of Mount Suleiman which has an important for the future of religious and cultural tourism In Kyrgyzstan. The obtained results showed that Suleiman Mountain has more opportunities than threats and more

* Bu çalışma Aygerim AYTBAEVA'nın, Doç.Dr. Bilgehan GÜLCAN'ın danışmanlığında yürütülmüş lisans mezuniyet tezinin geliştirilmiş halidir.

advantages than weaknesses. If the emphasis given to the strengths of the mountain in the promotion process it will be able to attract the attention of potential tourists who are interested in religious tourism in far and near countries. On the other hand it will be possible to make the attraction center of culture and religious tourism to Suleiman mountain and the historic Osh region.

Key words: Kyrgyzstan, Tourism, Suleiman Mountain, Osh Region, SWOT Analysis.

Giriş

Günümüzde turizmin ekonomik, politik, çevresel, sosyal ve kültürel olaylar üzerindeki etkisi küçümsenemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Dolayısıyla turistik çekiciliklere sahip ülkeler turizmin bu yöndeki olumlu etkilerinden yararlanabilmek için diğer ülkelerle aralarında kıyasıya bir rekabetin içindedirler. Bu bağlamda ülkeler rekabet üstünlüğü sağlayabilmek için çeşitli yollar aramakta, çeşitli stratejiler geliştirmekte ve mevcut turistik varlıkların rekabet açısından güçlü, zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerini belirlemeye yönelik SWOT analizleri yapmaktadırlar.

Kırgızistan farklı turistik değerleri ile dünya turizm pazarında keşfedilmeyi bekleyen bir destinasyondur. Bu değerlerinden biri de ülkenin güneyinde bulunan ve binlerce yıllık tarihi geçmişi ile Oş şehri ve bu şehirde bulunan Süleyman Dağı'dır. Orta Asya'nın en eski yerleşim yerlerinden biri olan Oş şehri ve bu şehrin içinde yükselen ve şehrin simgesi durumundaki Süleyman Dağı da yine binlerce yıldan beri dinsel amaçlı ziyaret edilen Dünya'daki önemli kutsal dağ mekanların başında gelmektedir. Adına çok sayıda menkıbe yazılmış, Türk halklarının "Süleyman-Tag", Farisilerin "Taht-ı-Süleyman" ve Kırgızların ise "Süleyman Too" olarak ifade ettikleri UNESCO korumasındaki bu mekan, hiç şüphesiz gelecekte Kırgızistan turizminin gelişmesinde önemli bir lokomotif rol üstlenecektir.

Bu çalışma, din ve kültür turizmi açısından ön plana çıkarıldığında Kırgızistan turizmine önemli katkılarının olacağı düşünülen Süleyman Dağı'nın turistik potansiyel açısından mevcut durumunu analiz etmektedir. Bu bağlamda yapılan araştırma ile Süleyman Dağı'nın rekabet edilebilirlik açısından üstün ve zayıf yanlarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırmayla, Süleyman Dağı'nın Kırgızistan'da zirvelerine tırmanılan dağlardan değil, ancak binlerce yıldan beri dinsel ve kültürel amaçla ziyaret edilen Orta Asya'daki kutsal mekanlardan biri olarak tanıtılması ve elde edilen analiz sonuçlarının ülkenin turizm politikasının şekillenmesine katkı sağlanması beklenmektedir.

1. SWOT Analizi: Kavramsal Çerçeve

SWOT, İngilizce'deki Strengths (üstünlükler), Weaknesses (zayıflıklar), Opportunities (fırsatlar), Threats (tehditler) kelimelerinin baş harflerinden oluşan kısaltılmış bir ifadedir

(Лапыгин, 2009; Котлер, 2006; Ülgen ve Mirze, 2010). Yabancı literatürde ise SWOT kısaltmasının yanı sıra, aynı sözcüklere ait kısaltmaların yer değiştirmiş hali olarak TOWS kısaltması da kullanılmaktadır. Türkçede ise aynı anlamda kimi zaman FÜTZ (Fırsatlar-Üstünlükler-Tehditler- Zayıflıklar) kısaltması da kullanılmaktadır (Ülgen ve Mirze, 2010). 1960'lı yıllardan bu güne kadar stratejik plan sürecinde geniş ölçüde kullanılmakta olan SWOT analizlerinde dış çevredeki unsurların incelenmesi sonucunda fırsat ve tehditler, iç çevredeki analiz sonucunda ise üstünlükler ve zayıflıkları belirlenmektedir (Ülgen ve Mirze, 2010). Buradan hareketle SWOT analizi sadece mikro anlamda organizasyonlar bazında değil makro anlamda bir destinasyon ve hatta ülkenin rakipleri karşısındaki mevcut durumunun ortaya konulması açısından da önem arz etmektedir.

Stratejik planlama sürecinin ilk adımlarından olan SWOT analizi, bir ülkeye 'turistik talep bakımından dünyanın neresindeyiz?' sorusunun cevabını bulmasını sağlamaktadır. SWOT analizi bir destinasyonun genel olarak şu andaki durumunu belirleyerek, gelecekte hangi yönde gelişeceğini ve gelişirken neler yapılıp neler yapılmayacağını belirlemede önemli bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla bu analiz, turist çeken ülkenin rakipler arasında kendi konumunu daha iyi tanımasına yardımcı olarak stratejik planın sonraki aşamalarından daha etkin kararlar üretmesini sağlamaktadır (Türk ve Ünsal, 2010). Muhakkak ki dünyadaki turizm pastasından pay almak isteyen ülkelerin rakipleri karşısında güçlü ve zayıf yanları, farklı pazarlarda fırsatları ve tehditleri vardır. Ülkeler var olan bu güçlü yönlerini ve zayıf noktalarını belirleyecek bir adım atmak durumundadırlar ve bunun için de SWOT analizine ihtiyaçları duyulmaktadır (Виханский, 2000; Topbaş, 2009). Sonuç olarak bir destinasyon için yapılan SWOT analizinde, genel olarak destinasyonun rakiplere karşı üstün olduğu ve öne çıkarılacak güçlü yanlar, rakiplerine karşı dezavantajlı durumda olduğu ve değiştirilmesi gereken zayıf yanlar, birer güç unsuruna dönüştürülmesine çalışılacak olan fırsatlar ve kimi zaman bir fırsata dönüştürülmeye çalışılacak olan tehditler ortaya konur.

Turistik talebin azalması, destinasyonların kaldırma kapasitesinin aşılması, mevcut pazarı elde tutmak ya da yeni potansiyel turistik talep pazarlarına girmek zorlaştıkça ülkeler yeni stratejiler geliştirmektedirler. Bu bağlamda ülkeler sahip oldukları turistik varlıkların fırsat ve tehditlerini SWOT analiziyle belirleyip tanıtım stratejilerini bunlar üzerinden yapmaktadırlar (Лапыгин, 2009). Bu bağlamda başarılı olma niteliği taşıyan amaçlar için elverişli çevre şartlarının ülke lehine değiştirilmesine sonuçta da rakip ülkelerin içinde buldukları siyasi istikrar, yasal eksiklikler, teknolojik seviye, karşı karşıya kaldığı toplumsal olaylar analiz edilerek durumun ülke lehine yeni fırsatlara döndürülmesine çalışılmaktadır (Dinçer, 1998).

2. Oş Şehri ve Süleyman Dağının Turistik Arz Potansiyeli

Arap ve İnan kaynaklarında tarihi Oş şehrinin etrafının surlarla çevrili olduğundan, şehre ‘Darvazai Kapısı’, ‘Su Kapısı’ ve ‘Ateş Kapısı’ adıyla ifade edilen üç muhkem kapısından girilebildiğinden, Süleyman Dağı’nda gözcü kulesi bulunduğu ve dağın çevrede de çok sayıda cami ve medresenin inşa edildiğinden bahsetmektedir (Can, 2005).

Tarihi İpek Yolu’nun kesiştiği bir kavşakta kurulmuş Orta Asya’nın en eski şehirlerinden biri olan Oş, pazarları ve kervan sarayları ile ün kazanmıştır. Türklüğün ve Kırgız halkının ünlü Manas Destanı’nın içinde adı geçen ihtiyar Bilge Oşpur’la birlikte Oş kentinin de adı geçmektedir (Бегалиева, 2011; Can, 2005). Şehrin ortasında yükselen ve XVI. yüz yıla kadar ‘güzel dağ’ anlamında ‘Bara Kuh’ ismiyle anılan Süleyman Dağı tarih boyunca önemli bir ziyaretgah olarak her zaman ilgi odağı olmuştur (Оторбаев; Турдумамбетов, 2001;Танаев,1998). Dağ’da Süleyman Peygamber’in otağının kurulmuş olduğuna ve kayalar üzerinde alınının izi bulunduğuna inanılmaktadır. Ayrıca bu bölge bir zamanlar Davan Sema Atları diye bilinen cins atlarıyla ünlenmişti ve bu atların resimleri Süleyman Dağı’na ve Oş yakınlarındaki Ayrımaç Too, Aravan ve Abşur Say bölgelerindeki kayalar üzerine işlenmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Süleyman Dağı, üzerindeki binlerce yıl öncesine ait 400’den fazla resim ve geometrik şekil (petroglif) ve yazıtları ile tarihçilerin de ilgisini çekmektedir. İlk kez 1885’de okunan bu yazıtların bir kısmının 940’lı yıllarda Kufi harfleri ile yazılmış olduğu belirlenmiştir (Дудашвили, 2004).

Süleyman Dağı üzerinde bulunan ve çoğu Türk dili ile ifade edilen tepeleri ve bu tepelerin yamaçlarında her birinin ayrı bir hikâyesi bulunan mağaraları ile de ün yapmıştır (Малтаев, 2005). Bilinen bu tepe ve mağaralar şunlardır;

Buura Tepesi; Türkçe’de ‘güzel’ anlamına gelen bu tepenin kuzeyinde 2 adet mağara yer almaktadır. Bunların biri henüz incelenmemiştir. Çaka–tamar, (çaka, ‘geçmek’, tamar, ‘damlamak’) adı ile anılan diğer mağara oldukça dar ve içine ancak sürünerek girilebilmektedir. Uzunluğu 6-7 mt’dir (www.kyrnatcom.unesco.kz). Mağaranın tavanından sızan su damlalarının baş ve göz ağrılarını iyileştireceğine inanmaktadırlar (Малтаев, 2005). Mağara içinde açılmış kitap sayfası görünümündeki taşın üzerinde Ayatel Kursi’den bir ayeti yazılı olduğuna inanılmaktadır (Абдыразаков, 2008).

Şor Tepesi; Şor, ‘beyaz tuz’ anlamına gelmektedir. Bu tepenin yamacında Tepe Ünkür (tepedeki mağara) ve 3 girişi bulunan Çiltan Han ya da Teşik (deşik) Taş adı ile anılan iki mağara yer alır (www.kyrnatcom.unesco.kz). Tepenin Güney Doğusu’nda ise yerli halkın ‘Hur Kız’ olarak adlandırdıkları bir mağara vardır. Efsaneye göre günlerin birinde bir kız bu

mağaraya girmiş ve kaybolmuştur. Bu kızı ruhların kaçırdığına bu mağarada da perilerin yaşadığına inanılmaktadır. Mağaranın yüksekliği 20, genişliği 8 metredir (Малтаев, 2005).

Ruşan Tepe; 'ruşan', en yüksek, en aydınlık, ışık anlamındadır. Bu tepede de Eşen (düşünce evi-inziva yeri) Mağarası ve Ruşan veya Kartalların Mağarası adıyla iki mağara yer alır. İki kattan oluşan Ruşan Mağarası mağaraların en büyüğü olup bu gün müze olarak düzenlenmiştir. Girişinde petroglif yazıtlar vardır (www.kyrnatcom.unesco.kz).

Eyer Tepesi; Bu alan at eyerine benzediği için bu isimle adlandırılmıştır. Bu dördüncü tepenin Doğu'sunda yer alan Kelinçek Mağarası'nda bulunan ve sadece bir elin sığabildiği genişlikteki üç delik 'Oro az' olarak adlandırılır ve dinsel ziyaretler açısından önemli bir noktadır (Малтаев, 2005).

Süleyman Dağı üzerinde ateşe tapınan Zerdüşlerin de dini ritüellerini yerine getirdikleri mekanlar mevcuttur. Dağ'da yer alan ondan fazla mağara ve pek çok petroglifler buna delil olarak gösterilmektedir (Жолдошев, 1998).

Süleyman Dağı'ndaki bazı noktalarla ilgili değişik inanışlar vardır; Bunlardan *Bel Taşka* denilen yerde bel ya da böbrek rahatsızlığı olanların yedi defa, başka sağlık sorunları olan ya da yaşlı insanların ise üç kez kayarak inmeleri durumunda sağlıklarına kavuşacaklarına, *Kol Taş* denilen yerde kolları ağrıyanların ve kendi işlerini kurmak isteyenlerin buraya kollarını sokup samimane olarak dilekte bulunmaları halinde bu isteklerinin gerçekleşeceğine, *Beşik Ene* adı verilen yerde ise çocukları olmayan kadınların buradaki beşik salıncağına benzetilen delik taşı iki eli ile tutup alınına ona değdirerek dilek dilediklerinde çocuklarının olacağına inanılmaktadır. Yine bunların dışında bu Dağ'ın üzerinde bayanların uğradıkları Umay Ene ve Kız Mağarası adıyla iki dilek noktası ile erkekler ziyaret ettikleri Kırk Çilten adı verilen bir yer daha vardır. Efsaneye göre burada delikanlıların Piri Şaymer'in gecelediğine inanılmaktadır. Savaş zamanlarında delikanlılar savaşımaya gitmeden önce buraya gelip ibadet etmişlerdir (Абдыразаков, 2008; Усупбекова, 2008).

Süleyman Dağı çevresinde farklı kültürlere ait bir takım önemli tarihsel yapılar da vardır. Bu eserlerin bir kısmı günümüze kadar sağlam gelebilmişken pek çoğu da önemli tahribata uğramıştır. Bunların en çok bilinenleri;

Ravat Abdullahan Camisi; Şeybanid Hanedanlığı'ndan II. Abdullahan (1534–1598) tarafından inşa ettirilmiştir (Дудашвили, 2004). II. Abdullahan'ın inşa ettirdiği Fergana Vadisi'nde çok sayıdaki eserden sadece ikisi ayakta kalabilmiştir ki işte onların biri de bu Ravat Abdullahan Camisi, diğeri de Tacikistan'nın İsfara Şehri Navgilem köyündeki Abdullahan Medresesi'dir (www.avantiatur.com). Ravat Abdullahan Camisinin bulunduğu alan bu gün bölge müzesi içerisinde yer almaktadır.

Süleyman Dağ Camisi; Dağın tepesindeki tek hücreli bu yapıt XVI.yüzyılda yapılmıştır ve Taht-ı Süleyman ya da Moğol Hanedanlığı'nın kurucusu, şair ve bilge Babur Zahireddin Muhammed'in adına 'Babur'un Evi' olarak adlandırılmıştır (www.kyrnatcom.unesco.kz). Babur Han (1483–1530) 'Babur Name' isimli kitabında Oş şehri ve Süleyman Dağı hakkında methiyeler yazmıştır. Kitabında Oş'un havasının temiz olduğundan ve akarsularının bolluğundan bahsetmektedir.

Babur'un Evi 1963'yılında ateistler tarafından yakılmış ve o günden kalan ve saklanarak muhafaza edilen bu malzemeler kullanılarak Kırgızistan'ın bağımsızlığından sonra yeniden inşa edilmiştir (Усупбекова, 2008). Bir Fransız gezgin 1877 yılında Orta Asya'ya yaptığı bir gezideki notlarında Taht-ı Süleyman Camisi'nden şöyle bahseder; "Dağın tepesinde tuğladan yapılan tek hücreli bu mekan 1240.yılında inşa edilmiştir. Burası yaklaşık 4 metrekarelik küçük ama çok şık dizayn edilmiş bir hücredir. Tabanı 2–3 tane büyük taşla kaplanmış ve ziyaretçilerin ayaklarıyla perdahlanarak cilalı mermer halini almıştır. Duvarlarındaki beyaz taşlar cilalı mermer gibi parlamakta ve üzeri mükemmel oymalarla süslenmiştir. Tavanın tonozu oval ve zariftir. İki küçük penceresi bu caminin genel hacmine orantılıdır. El içi oymalarla süslenmiş meşe ağacından yapılan kapısı iki kanattan oluşmaktadır. Caminin girişindeki açık odada her daim bir din adamı bulunmaktadır" (Дудаşвили, 2004:210).

Asaf ibn Burhiya Mazoles; Müslümanlar bu anıtın XVIII. Yüzyılda Süleyman Han'ın vezirinin mezarının üzerine kurulduğuna inanmaktaydılar. Ancak araştırmalar bu anıt mezarın X-XI. yüzyıllarında yapılmış olan yapıların üzerine inşa edildiğini göstermiştir. Girişteki ana kapısının nişindeki oyma çizgiler yumurta ilave edilen özel bir karışımla yapılmıştır ve bu anıt XIX. yüzyılda onarım görmüştür (www.kyrnatcom.unesco.kz; Карымшакова, Мамытов, Помаскин, 2000).

Ortaçağ Hamamı; Yapılan incelemelerde Dağ'ın doğu eteğinde kurulmuş olan hamamın, XI. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar kullanıldığı anlaşılmıştır (www.kyrnatcom.unesco.kz). Hamam üzerinde yapılan araştırmalarda buranın kuruluş planında zaman zaman değişiklikler yapıldığını ve farklı malzemeler kullanılarak birkaç defa onarıldığı anlaşılmıştır. Banyoların yerleri ve oyularak yapılmış havuz ve ateş yakılan ocaklar sağlam olarak günümüze kadar korunmuştur (Карымшакова, Мамытов, Помаскин, 2000).

Dağ'ın güneyi ve kuzeyinde akan ve Cupas Arık ve Cannat Arık olarak adlandırılan iki su kanalı vardır ve bunların kutsallığına inanılır. Cupas Arık üzerinde bir su çarkı vardır. Görüldüğü üzere bu dağı kutsal yapan pek çok özellikleri vardır. UNESCO'un dağ hakkında verdiği bilgilere göre, Orta Asya'da günümüze kadar korunarak gelebilen en önemli kutsal dağların başında gelmektedir (Джакыпбекова, 2011; www.geospot.ru). Birden çok dinin ortak

kutsal mekan olarak kabul edildiği ve üzerinde farklı inanışlara ait işaret ve emarelerin bulunduğu Süleyman Dağı 2009 yılında UNESCO'nun Dünya Kültür Miras Listesine, 01 Haziran 2011 yılında ise korunması şartı ile de 'Kutsal Dağ Listesi'ne dahil edilmiştir (Маликова, 2010; www.kyrnatcom.unesco.kz). Şüphesiz bu adım Süleyman Dağı için çok önemlidir. Çünkü UNESCO'nun Dünya Miras listesinde Kutsal Dağ olarak dünyadan sadece 3 dağ yer almaktadır. Bunlar; İtalya'nın Dolomit Dağı, Çin'deki Utay Dağı ve Kırgızistan'daki Süleyman Dağı'dır. Bunlardan 18 tepeli Dolomit Dağı, dik yamaçları, derin ve uzun vadileri ve güzel manzaraları ile ziyaretçileri büyülerken Çin'in Şansi eyaletindeki Utay Dağı Budizm'in dört kutsal dağından biri olarak ilgi görmektedir (Гурматов, 2012; www.geospot.ru).

3. Süleyman Dağının Turizm Potansiyeli Açısından Durum (Swot) Analizi

3.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Binlerce yıldır bilinen ve kutsallığı UNESCO tarafından da onanan Süleyman Dağı gelecekte turizmden büyük beklentileri olan Kırgızistan için rakip ülkeler karşısında ülkeye farkındalık kazandıran önemli bir turistik değerdir. Dolayısıyla gelecekte inanç turizminin cazibe merkezi olması muhtemel Süleyman Dağı ile ilgili yapılan her çalışmanın ayrı bir önemi vardır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Süleyman Dağı'nı turizm potansiyeli açısından irdelemek ve Dağ'ın üstün ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerini belirlemeye yönelik SWOT analizini yapmaktır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Genel tarama modeline uygun olarak yürütülen bu çalışmada, ilk olarak literatür taraması ve ikincil veri kaynaklardan elde edilen bulgular değerlendirmeye alınmıştır. Literatür taraması ve ikincil veri kaynaklarının toplanmasında kitap, dergi, makale, tez, gazete, bülten, gözlem, internet ve konferans bildirileri türünden yayınlar kullanılmıştır.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Kırgızistan turizmi açısından önemi yukarıdaki ifade edilmeye çalışılan Süleyman Dağı'nın bölgede hak ettiği ilgiyi görebilmesi için öncelikle turistik açıdan artı ve eksilerinin ortaya konulması gerekmektedir. Muhakkak ki Süleyman Dağı turizm açısından irdelendiğinde bir takım üstünlüklere, fırsatlara, zayıf noktalara veya tehdit sayılan dezavantajlara sahip olması söz konusudur. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde Süleyman Dağı için yapılan SWOT analizi sonuçları ele alınmış ve açıklanmıştır.

3.3.1. Süleyman Dağının Turistik Bir Destinasyon Olarak Üstün Yanları

-Süleyman Dağı'nın Bulunduğu Oş Şehrinin Coğrafi Konumu Ve Kırgızistan'ın İkinci Güney Başkenti Olarak Anılması; Kırgızistan'ın şehirleri arasında inanç turizm açısından değerlendirilebilecek potansiyeli en yüksek şehir şüphesiz ülkenin güney bölgesinde yer alan çok eski bir tarihi geçmişe sahip Oş şehridir. Stratejik konumu ve İpek Yolu güzergâhındaki önemli kavşak noktalarından biri üzerinde kurulu olması nedeniyle, tarih boyunca hep adından söz edilen bu tarihi şehre 2000 yılında Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı karnamesiyle ülkenin ikinci başkenti unvanı verilmiş ve 2000 yılı 'Oş Yılı' olarak belirlenmiştir (Can, 2005). Süleyman Dağı'nın Orta Asya'nın dini amaçla en çok ziyaret edilen önemli bir ziyaret merkezi olarak ilgi görmesi nedeniyle Oş şehri 'İkinci Mekke' da olarak adlandırılmıştır (Бегалиева, 2011). Şehrin batı kenarında şehri koruyan bir kale gibi yükselen Süleyman Dağı'ndan şehrin etrafını kuşatan bağ ve bahçeleri, Fergana vadisi boyunca yer alan köyleri ve uzaktaki sıradağların panoramasını izlemek mümkün olmaktadır (Айдашев, 1968).

-Oş Şehri'nin Siyasi, İdari, Ekonomik ve Kültürel Yönden Önemli Bir Merkez Olması; Tarihi Oş şehri, siyasi, idari, ekonomik ve kültürel bakımdan da Kırgızistan Cumhuriyeti'nin güney bölgesinin en önemli merkezidir. Oş şehri üzerindeki hava alanı ile Başkent Bişkek'ten sonra ülkenin dış dünyaya açılan ikinci penceresi konumundadır. Altyapının geliştirilmesi ve ulaşımın konusundaki faaliyetlerin devam ettirildiği modernleştirilme yönünde hızla ilerlemektedir. Şehrin Başkent ve Erkeş bağlantılı yolları, kurulan radyo ve televizyon merkezleri sayesinde tüm dünya ile olan irtibatı artırılmıştır (Can, 2005).

-Oş Şehri'nin Önemli Kültür, Bilim Ve Eğitim Merkezi Olması; Tarihi geçmişinde çok farklı kültürlere de ev sahipliği yapan Oş şehri, Sovyet işgaliyle pek çoğu yıkılıp tahrip edildiyse de şehrin eski sakinlerinden günümüze zengin bir kültürel miras kaldığı söylenebilir. Bu kültürel farklılık bu günkü halkın yaşamını da şekillendirmektedir. Bölge insanı mütevazı yaşam tercihleri ile yabancılara karşı cömert ve misafirperverdir. Yöre halkının yabancılara karşı bu yakınlığı turizm açısından önemli bir farkındalık sunmaktadır.

Dün medreseleri ile ilim ve irfan ordusu yetiştiren bu şehir bu günde üniversiteleri Milli Bilimler Akademisi ile aynı rolü başarıyla sürdürmektedir. Dolayısıyla tarihi kaynakları, yöresel Kırgız kültürüyle, verimli tarım alanları, yeraltı ve yerüstü zenginliği sayesinde canlanan ekonomisiyle bu şehir Süleyman Dağı'nın eski günlerdeki gibi yeniden ilgi odağı olmasında önemli bir avantaj sunmaktadır.

-Oş Şehrinin Simgesi Olarak Süleyman Dağı'nın Ön plana Çıkması; Uzaktan, yatan iki hörgüçlü deveye benzeyen kendine özgü silüetiyle Süleyman Dağı Oş şehrinin

sembolüdür. Oş şehrine girenleri uzaktan ilk önce Süleyman Dağı karşılar ve adeta onlara tarihi ve kültürel yönden zengin bir merkeze yaklaşmakta oldukları müjdesini verir (Крогунс, Максаковский, 2012).

-Hz. Süleyman Peygamberin Oş'ta Yaşadığına ve Mezarının da Burada Bulunduğuna Olan İnanç; Süleyman Dağı hakkında anlatılan ve yazılmış olan çok sayıdaki hikaye ve efsane bu dağı mitolojik bir merkez haline getirmiştir. Turizm açısından bir mekanın mitolojik olması orayı çekici kılan bir nedendir. Dünyanın pek çok yerinde tarihi ve doğal bakımdan hiçbir özelliği olmayan ama mitolojiye konu olmuş yerler turistik bir destinasyon olarak binlerce turisti ağırlamaktadır. Dolayısıyla Süleyman Dağı için anlatılan hikayeler ve dağı üzerindeki pek çok noktası için anlatılan gizemli hikayeleri buraya olan ilginin artırılması açısından bir fırsat yaratmaktadır. Özellikle üç semavi dinde kendisine inanılan Hz. Süleyman'ın bu Dağ ile ilişkilendirilmiş olması bu yörenin tanıtımında önemli bir argümandır. Nitekim Hz. Süleyman'ı bu dağı ile irtibatlandıran yazılı yazısız çok sayıda efsane vardır.

-Tarihi Bir Gerçek Olarak Büyük Moğol Hanedanlığının Kurucusu Zahirrettin Babur'un Süleyman Dağında Yaşamış ve Bunu Kitabında Belirtmiş Olması; Bu tarihi gerçek Süleyman Dağı için önemli bir farkındalıktır. Moğol Devleti'nin kurucusu, şair, filozof ve savaşçı yönüyle bilinen Zahirrettin Babur 1496–1497 yıllarında Oş'ta yaşamış ve ünlü eseri Baburname'de bu dağın ihtişamından hayret verici güzel sözlerle bahsetmiştir (Жымабаева, 2011). Dolayısıyla dünyaca bilinen bu tarihi şahsiyetin otağını kurduğu ve eserinde överek bahsettiği Süleyman Dağı için bu durum tarihi bir ayrıcalıktır.

-Süleyman Dağı'nın Doğal, Tarihi, Kültürel Ve Dinsel Zenginlikleri Bir Arada Sahip Olması; Süleyman Dağı'nın sayılan bu özelliklere aynı anda sahip olması turistik çekicilik açısından bir üstünlük kazandırmaktadır. Bu dağı doğal güzelliği ve panoramik seyirlikleri, etrafındaki tarihi eserleri ve hakkında anlatılan efsaneleri ile pek çok çekiciliğe bir arada sahiptir. Pek çok kaynakta Oş'tan sitayişle bahsedilmektedir. Baburname'de Oş'un havasının temiz ve ilkbaharının çok güzel olduğu ifade edilmektedir (Жолдошев, 1998).

Süleyman Dağı 17-18. yüzyıllarda Orta Asya'da inanç turizmi kapsamında en çok ziyaret edilen yerlerin başında yer alması nedeniyle bu dönemde 'İkinci Mekke' adını almıştır. Tarihte doğu ve batının her yerinden tüccarlar kervanlarla buraya sadece ünlü Uzgen pirincini, Aslanbop cevizini, yörenin lezzetli üzüm ve şeftalisini almak için değil; aynı zamanda bu yörenin doğal güzelliklerini, benzersiz ceviz ormanlarını, harika dağlarını, bu dağların üzerinden akıp giden şelalelerini, çeşitli medeniyetleri ait tarihi değerleri ve endemik hayvan ve bitki türlerini bizzat gözleriyle görmek amacıyla da gelmişlerdir (Can, 2005).

-Kaybolan Bazı Kültürel Yaşam Tarzı ve Dinsel İnanışlara Ait İzlerin ve İşaretlerinin Halen Bu Dağda Bulunuyor Olması; Süleyman Dağı binlerce yıldan beri farklı inanışların izlerini üzerinde taşıyan önemli bir ziyaretgah olagelmıştir. Budistlerin, Zoroastriyelerin, Manihiyelerin, Nestorian-Hıristiyanların, Kırgız şamanların ve sonradan da Müslümanların dini ritüellerini yaptıkları birer mekan olmuş ve bu gün bunlara ait iz ve işaretleri dağın her noktasında görmek mümkündür. Dağ içerinde oluşturulan müze de de bu farklı inanışlara ait pek çok malzeme sergilenmektedir (Крогиуси; Максаковский, 2012). Dağ zerindeki ibadethaneler, belirli noktalarda oluşturulan dilek taşları, dağ üzerinde bulunan tarihi hamam bu bölgede yaşamış kültürler hakkında önemli ipuçları vermektedir. Dolayısıyla geçmişin izlerini üzerinde taşıyan dağ için bu durum çekicilik adına önemli bir ayrıntıdır.

3.3.2. Süleyman Dağının Turistik Bir Destinasyon Olarak Zayıf Yanları

Süleyman Dağı'nın yukarıda sayılan pek çok farklı üstün yanlarının yanında turizm açısından tanıtımında yörenin elini zayıflatın dezavantajlı durumlar da söz konusudur.

-nemli Bir Turizm Destinasyonu Olarak n plana çıkarılması Yönünde Yerel ve Kamusal Politika Belirsizliği; Bu Dağ hem doğal, hem tarihi hem de kültürel bir Anıt olarak öncelikle devletin bir malıdır. lke adına bu tür yerlerin tanıtım ve pazarlanması da büyük oranda devletin sorumluluğundadır. Ancak devletin turizm politikası çerçevesinde bu Dağ için atılacak adımlar konusunda net bir politika ortaya konulmuş değildir. Dolayısıyla dağın tanıtımını buradaki mekanları kiralayıp işleten özel sektöre havale edilmiş gibi bir durum söz konusudur. Ayrıca bu önemli merkezin Kırgızistan Kültür ve Eğitim Bakanlığı ile Oş Bölgesinin Yönetimi olarak ikili bir yargı yetkisi altında bulunuyor olması diğer bir ifade ile sorumluluğun tam olarak hangisine ait olduğu konusunda bir belirsizliğin olması tanıtım sorununu ortaya çıkarmaktadır (www.kyrnatcom.unesco.kz) .

Yapılan araştırmaların sonucuna göre, Oş bölgesi içerisinde 18'i doğal, 4' sayfiye, 15'i rekreasyon, 17'si tarihi ve kültürel özellikli turistik mekan olmak üzere 83 turistik alan mevcuttur (Ходжаев, 2001). Oysa devlet ve yerel yönetim tarafından tanıtım konusunda gerekli ilgiyi görmesinin bir sonucu olarak bu gün itibariyle bölgenin turistik potansiyelinin belki sadece %15-20'si kullanılmaktadır

-Bölge İnsanında Henüz Turizm Bilincinin Yeterince Gelişmemiş Olması ve Altyapı ile Hizmet Kalitesinin İhtiyaçlara Cevap Verememesi; Bir bölgede turistlere sunulan hizmetlerin sunulur tarzı, ilgi ve alakanın sınırları, şehircilik, sosyal hayat, temizlik ve hijyen, pazar ve alış veriş yerlerinin durumu gibi pek çok konu turistlerin o bölgeye tekrar gelmelerinde önemli faktörlerdir. Bu bağlamda bölgenin alt ve üst yapı, hizmet kalitesi bakımından dünyadaki

standartlar düzeyinde olduğunu söylemek zordur. Bölgeye gelen yabancıların hoşnutsuz olduğu davranışlar ve durumlar yapılacak anket çalışmaları ile belirlenerek yöre halkının o yönde bilinçlendirilmesi ve yerel yönetimlerin konuya eğilmelerinde zaruret vardır. Yerlere tükürülmemesi, eldeki pet şişenin rast gele atılmaması gereksiz yere kornalara basılmaması, et ve gıda maddelerinin pazarlarda açıktan satılmaması gibi daha pek çok konu hakkında okul öncesi eğitimden itibaren eğitim programlarına ihtiyaç vardır. Bölgede turizm sektöründe faaliyet gösteren çok sayıda işletme vardır. Ancak bu işletmelerin çoğu hijyen ve fiziksel estetik olarak dünya standartlarının altındadır. Buna uygun olarak Низамиев (2001), turizm bölgesi olacak yerlerde istihdam edilen personeller için belirli bir eğitim standardının zorunlu olmasından bahsetmektedir. Özellikle Kırgızistan'ın turistler tarafından ilgi gören tüm bölgelerinde yabancıların yaşadığı en büyük problemlerin başında tuvalet ve lavabo standartları gelmektedir. Ayrıca vaktinde bakım ve onarımı yapılmayan yollar, mağazalardaki vitrin olmama alışkanlığı, çevre temizliği ve peyzaj ve bina dış estetiği turistik bölgeler için üzerinde durulması gereken önemli konulardır.

-Devletin Bölgeye Olan Yardım ve Desteklerinin Yetersizliği; Tarihte uğradıkları zulümlerden kaçarak Babur Han'a sığınıp Oş ve civarına yerleşen Pakistanlıların anısına 1995 yılında Pakistan Başbakanı Butto ve 2005 yılında da Müşerref'in Kırgızistan ziyaretlerinde Oş'a gelip Babur'un evini ziyaret etmeleri bölgenin reklamı açısından önemli bir fırsat sunmuştur. Ancak ihtimal ki o yıllarda baş gösteren toplumsal olayların da etkisiyle bölge açısından çok önemli olmasına rağmen bu tarihi ziyaretler bölge turizmi açısından fırsata dönüştürülememiştir.

Dünya'da ismi Babur Şah ile birlikte anılan 3 önemli nokta vardır. Bunlar; Hindistan'daki Taç Mahal, Afganistan'daki Gerat Şehri ve Kırgızistan'daki Oş şehridir. Fergana Vadisi'nin kalbi durumundaki Oş, görüldüğü üzere her yönü ile önemli turistik çekiciliklere sahip olmasına rağmen bir türlü bu potansiyelin değerlendirilmesi yönünde devlet tarafından gereken ilgiyi görememektedir (rus.azattyk.org). Ancak bu durumun hep böyle süreceği anlamına gelmemektedir. Nitekim ülkede siyasi istikrar tam anlamıyla sağlandığında Oş ve Süleyman Dağı tarihte olduğu gibi yeniden hak ettiği ilgiyi görecektir.

-Süleyman Dağı Çevresindeki Kültür Ve Tabiat Varlıklarının Yeterince Korunamamış Olması; Süleyman Dağı'nın şehrin merkezinde yer alması korunması açısından dezavantajlı bir durumdur. Çünkü yerleşim alanları ile iç içe olması korunacak sınırların netleşmesini engellemektedir. İzinsiz ağaç dikimi, kireçtaşlarının üzerlerinin işlenmesi, esnafın işyerlerini genişletme düşüncesi gibi konular koruma alanını netleştirmek isteyen yerel yönetimin işini zorlaştırmakta ve halkla yerel yönetim arasında sorunların yaşanmasına neden olabilmektedir.

Tarihçi Kadirbek Coldoşev'in ifadesine göre 1995 yılından itibaren dağdaki kaya resimlerinin yarısı boya ile silinmiş ya da üstüne başka başka resimler çizilmiştir (Тырабеков, 2011). Dolayısıyla nice badirelerden geçerek günümüze kadar ulaşan buradaki her bir tarihi iz ve işaret, bilinçsizce yapılan çeşitli davranışlar neticesinde (taşlara isimler, memleket adı vb. yazmak gibi) bir dakikada yok edilebilmektedir. Süleyman Dağı üzerindeki bu kaya resimlerinin tahrip edilmesi bu mekâna geri dönüşü olmayan Zaralar vermektedir.

3.4. Süleyman Dağı İçin Fırsat Oluşturacak Unsurlar

-Ülkenin İkinci Güney Başkent Olması Nedeniyle Kara ve Hava Yolu Ulaşım İmkanlarına Sahip Olması; Oş Şehri karayolu ve hava ulaştırma yol ağları bakımından Kırgızistan'ın en iyi durumda olan şehirlerden birisidir. Ülkenin Bişkek'den sonraki önemli uluslararası hava limanlarından biri de Oş'dadır. Buradan ülke içinde Bişkek ve Batken şehirlerine düzenli uçuşlar yapılmaktadır. Bunun dışında haftanın belirli günlerinde Moskova, Novosibirsk ve İstanbul'a uçuşların yanında Pekin, Dubai, Delhi, Pakistan, BAE ve diğer ülkelere kiralık uçuşlar yapılmaktadır. Diğer taraftan Oş havaalanından yapılan uçuşlar gelişim eğilimi göstermektedir.

-Oş Şehri Ve Dolayısıyla Onun Üzerindeki Süleyman Dağı'nın Tarihi İpek Yolu Üzerinde Yer Almış Olması; Tarihi İpek Yolu'nun kesişme noktalarının biri üzerinde olan Oş, yıllarca Pamir dağlarını aşıp gelen yorgun kervancılara dinlenme yeri ve İpek Yolu'ndan geçen kervanlara fener olmuştur (Бегалиева, 2011; Крогиус; Максаковский, 2012). Dolayısıyla bu tarihi şehir, turizm amaçlı olarak çok sayıda devletin ortak projesi olan ve Asya kıtasında 21.yüz yılda hayata geçirilmek istenilen İpek Yolu projesinin bir parçası olacaktır.

-Süleyman Dağı'nın UNESCO'nun Listesine Girmiş Olması; Haziran 2009'da UNESCO tarafından korunacak kültürel miras listesine eklenen Süleyman Dağı için bu durum bölgenin tüm dünyaya anlatılmasında önemli bir adım olmuşturabilecektir. Dağ'ın UNESCO gözetimine girmesi turistik bir anıt olarak korunması açısından da bir güvence oluşturmaktadır (Жумабаева, 2011).

-Üzerinde Kurulan Dağ Müzesinde Arkeolojik, Mimarlık ve Petroglif Yazıtlar Açısından Zengin Bir Koleksiyonun Varlığı; Araştırmalara göre tarihi 35 milyon yıl öncesine giden Süleyman Dağı'nın Güney yamacında neolitik çağa ait insan izlerine rastlanmıştır. Tunç çağında ve demir çağının başında (M.Ö. XII–VII yy.) ise burada yerleşik sabit nüfusun yaşadığı anlaşılmıştır (Жумабаева, 2011; Крогиус; Максаковский, 2012). Süleyman Dağı ve çevresinde M.Ö.XII–II yıllara ait mağara duvarlarında, kayalıklarda oyulmuş yüzlerce petrogliflerin bulunduğu 101 tane yer tespit edilmiştir. Bunlar arasında patika yolları ile

birbirine bağlanmış onlarca mabet de vardır. Ancak maalesef bu gün itibariyle bunlardan ziyaret edilebilenlerin sayısı 20'den azdır. Süleyman Dağı etrafında kurulu irili ufaklı ibadethaneleri, inziva odaları, her biri için hikaye ve efsaneleri olan noktaları ile adeta doğal görünümlü bir açık hava müzesidir (Крогиус; Максаковский, 2012).

Dağ içerisinin kayalarının odacıklar şeklinde oyulması ile oluşturulan müze kompleksinin genel toplamı 2.956 metre karelik alan yapmaktadır ve bu haliyle müze, dünyada kendine has bir mimariye sahiptir. Bu alanlarda 6.694'tür arkeolojik, 3.702'si etnografyalık, 1.985'i doküman ve resimler, 1.196 el yapım eşyaları, resim sanatı, heykel, grafikleri olmak üzere 33 binden fazla tarihi ve kültürel eser sergilenmektedir (Абдыразаков, 2008). Dolayısıyla ülkenin en zengin müzesi diyebileceğimiz Süleyman Dağ Müzesi tarih meraklılarının bölgeye çekilmesi açısından önemli bir fırsat sunmaktadır.

-Tarihten Beri İnanç Turizmi Açısından Önemli Bir Çekiciliğinin Olması; Tabiat eseri olarak tescillenen Süleyman Dağı'nın Orta Asya'da binlerce yıldan beri ziyaret edilen kutsal mekanların en bilineni olması ve 15.yüzyıldan sonra da Müslümanlarca ününün daha da yaygınlaşmış olması bu mekanın gelecekte Kırgızistan'da din turizminin cazibe merkezi olması açısından önemli bir fırsat sunmaktadır (Карымшакова; Мамытов; Помаскин, 2000).

3.5. Süleyman Dağı İçin Tehdit Oluşturacak Unsurlar

-Taşıma Kapasitesi ve Kirlenen Çevre; Binlerce yıldan beri kontrolsüz bir şekilde ziyaret edilen bu kutsal mekan önemli bozulmalar yaşamıştır. Tarihe saygısı olmayanların tahribatının yanında kontrolsüz, kuralsız ve rehbersiz ziyaretler de binlerce yıldır geçmişten günümüze ışık tutan pek çok kaya resimlerinin orijinalitesinin tahrip edilmesine yada pek çoğunun da tamamen yok edilmesine neden olmuştur. Bu durum bu mekanın imaj algısı olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Diğer yandan Dağ'ın şehrin yerleşim yerinin ortasında kalması, kontrol edilemeyen gelişmelerin yaşanma ve şehrin kirlenen havası ile birlikte dağın mikro ikliminin de bozulma göstereceği bir sürece doğru gidilmektedir (www.kyrmatcom.unesco.kz). Gelen ziyaretçilere bir şeyler satmak düşüncesi ile dağın çevresine kurulan ve gelişi güzel malzemelerden inşa edilmiş estetik anlayışından yoksun yapıların çevreyle uyumsuz görüntüleri bu kutsal mekandaki silüeti de bozmaktadır. Dağ'da kurulan WC ve lavabolar da görsellik ve hijyen açısından çağın gerisindedir.

-Dağın Tarihi Ve Kültürel Dokusunun Yeterince Muhafaza Edilememesi; Bu güne kadar geçen süreçte Dağ'ın dış görünüşünde iyi yönde sayılabilecek önemli bir müdahale yapılamamıştır. Aksine görsel açıdan dağı kirlüten antenler, vericiler, düzensiz ve plansız yapılan korkuluklar, rast gele yerleştirilmiş satış yerleri gibi pek çok ihmalkârlık yaşanmış ve

bular tartışılmakla birlikte halen devam etmektedir. Bu durum Dağ açısından olumsuz bir izlemin oluşturmaktadır. Dağ doğal yapısında da değişiklik yapılma süreçleri yaşamıştır. Sovyet döneminde Dağ'ın mağaralarından biri günümüz mimarlık anlayışıyla restoran yapılmak istenilmiş ancak ortaya çıkan sonuç kimseyi memnun etmediğinden devamından vazgeçilmiş ve yapılan alanlar müze odalarına dönüştürülmüştür. Yine dağ içindeki çok eski dönemlere ait odalardan kayaların komprasrle oyulup dağın tepesine bir çıkış yolu yapılması dşnlmş ancak Dağ'ın Dünya Miras listesine alınmasıyla bu hatanın önüne geçilmiştir. UNESCO'nun dağın korunması yönündeki ısrarlarına rağmen eksikliklerin ve ilgisizliğin halen devam ettiğini göstermektedir (Крогиус; Максаковский, 2012).

-Yaşanan Toplumsal Olaylar Nedeniyle Bölgenin Turistler İçin Güvenilir Bir Yer Olmadığı Algısı; Oş bölgesine gelen yabancı turistlerin azalmasının nedeni 1996–2000 yıllarında yaşanan Batken olayları ve (Низамиев, 2001) 2010 yılının Mayıs ayındaki zbek–Kırgız halkları arasında ortaya çıkan olaylardır. Dolayısıyla belirli periyodlarla ortaya çıkan toplumsal olaylar turistik anlamda en çok turist çeken Oş Bölgesi'ni de önemli oranda etkilemiştir. Olayların etkisi bölgeye gitmek isteyen insanlar üzerinde halen varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla turistler için güvenilir bir ortam olduğu konusundaki şüphenin varlığı bölge için en önemli tehditlerin başında gelmeye devam etmektedir.

-Bölgenin Turizme Yönelik Bir Gelecek Planının Olmaması ve Alt-st Yapı Konusundaki Yetersizlik; Oş şehrinin konaklama işletmelerinin mimarisi olarak görsellikten uzak olması, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin hizmet kalitesi düşüklüğü, çalışanların eğitimsizliği, bölgedeki fiyat istikrarsızlığı, gittikçe artan şehir içi trafiği, düzensiz yapılaşma gibi sorunları vardır. Oysa önümüzdeki yıllarda bu bölge için neler yapılacağının bir planı olmalı ve geliştirilecek stratejik plan kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Diğer taraftan bu tür bir çaba, yöre insanları üzerinde devletin bu bölgeye ilgili olduğu algısının oluşmasına da neden olacaktır.

Buraya kadar ifade edilenler değerlendirildiğinde Süleyman Dağı ile ilgili ortaya çıkan SWOT analiz sonuçlarını şu şekilde değerlendirmek mümkündür; Dağın fırsatları zayıf yanlarından çok daha fazladır. Ortaya çıkan bu durum Süleyman Dağı'nın turizm açısından kolay pazarlanabilecek bir konumda olduğunu göstermektedir. Sahip olduğu içsel üstünlükleri ile dışsal fırsatları bir araya getirildiğinde dünya turistlerine anlatılabilmesi imkanlar dahilindedir. Dağın zayıf yönleri ve tehdit unsurları kısıtlıdır ve bunlar da neticede hkmet ya da yerel yönetim tarafından zleebilecek sorunlardır. Ancak bunlar içinde yer alan koruma ve kullanma bilinci en önemli konuların başında gelmektedir. Dolayısıyla dağın tanıtımı yönünde atılacak ciddi adımlar ve hazırlanacak projelerle turistlerin ilgisinin bölgeye çekmek mümkün olacaktır.

4.Sonuç ve Değerlendirme

Süleyman Dağı'nın SWOT analizinin yapıldığı bu çalışmayla Kırgızistan turizmi açısından Dağ'ın turizm potansiyelinin nasıl değerlendirilebileceği tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemelerin sonucunda Süleyman Dağı'nın içerisinde yer aldığı Oş Bölgesinin turizm açısından yöreyi ön plana çıkarabilecek önemli ölçüde üstün yanlarının olduğu ancak bununla birlikte daha az olarak zayıf yönlerinin de var olduğu görülmüştür. Yapılacak programlı çalışmalar ve oluşturulacak bir stratejik planla Dağ'ın üstün yanlarını daha da geliştirmek ve zayıf yanlarını ortadan kaldırarak tehditleri avantaja çevirmek mümkündür. Çünkü zayıf yönler arasında ön plana çıkan alt ve üst yapı problemleri ile çevrenin doğal, tarihi ve kültürel varlıklarının korunması ülkede siyasi kararlar ve toplumsal bilinç ile ilgili olup hükümetler ya da yerel yönetim tarafından nispeten kolay çözülebilecek problemlerdir. Ülkede belirli periyodlarla yaşanan toplumsal olayların hükümetlerin turizm konusunda istikrarlı bir politika izlemesinin önünde hep bir engel olduğunu kabul etmekle birlikte yine de ülkenin bağımsızlığına kavuştuğu 1991 yılından beri ülkenin en önemli turizm potansiyeline sahip Süleyman Dağı ile ilgili ortaya konulan net bir politikanın olmaması önemli bir eksikliklerdir. Oysa Süleyman Dağı ülkenin dış dünyada tanıtılması özellikle inanç turizmi kapsamında Müslüman ülkelerdeki potansiyel turistleri bölgeye çekebilecek farkındalıklar sunmaktadır. Nitekim 15-16.yüzyıllarda burası Orta Asya'nın en çok ziyaret edilen kutsal yerlerden biri olarak milyonlarca insanı kendisine çekebilmiştir. Dolayısıyla sahip olduğu bu farkındalıkları nazara vererek yapılacak tanıtımlar sonrası popüler olduğu o günlerine tekrar kavuşturması mümkündür. Bunun için ise öncelikli olarak atılması gereken adımlar vardır. Her şeyden önce insanları bu Dağ'a çeken tüm nedenler korunmalıdır. Bunlar korunduğu sürece bunların insanları kendisine çekebilmesi için doğru adımların atılacağı bir zaman dilimi muhakkak gelecektir. Ancak kayalar üzerindeki motifler, her birinin ayrı bir hikayesi olan kutsal noktalar, farklı dini inançlara ait izlerin yok edilmesi durumunda Dağ'ın, bölgeye yolu düşenlerin şehri temaşa etmek için üzerine çıkacakları yüksek bir kayalıktan öte hiçbir anlamı kalmayacaktır. Bu nedenle koruma esaslı bir politika ile Dağ üzerindeki her bir noktanın, iz ve işaretin muhafaza edilmesi gerekmektedir.

Kayaların üzerindeki resimlerin tahrip edilmesi ve silinmesi konusunda ziyaretçilerden çok yörede yaşayan gençlerin sorumlu olduğu kanısı hakimdir ki, şayet böyle ise eğitim düzeyi yüksek olan Oş bölgesi halkı için bu durum son derece üzücüdür. Dolayısıyla bölge kültür ve din turizminde cazibe merkezi yapılmak isteniyorsa zaten komünist dönemde yeterince tahrip edilen yörenin turistik kaynaklarını hiç değilse bundan sonrasında korunması yönünde ciddi bir seferberlik başlatılması gerekmektedir. Sadece Dağ üzerindeki değil Oş ve

evresindeki her bir tarihi ve kültürel dokunun korunması yönünde bölge insanın bilinçlendirilme çalışmasına ihtiyaç vardır.

Süleyman Dağı ile ilgili ülkenin turizm politikası içerinde ayrı bir stratejik planı olmalıdır. Bu planın uygulanmasını takip edecek makamın hkmet mi yoksa Oş bölgesi idaresinin mi olacağı konusunda netlik olması gerekmektedir. Bu bağlamda şehircilik anlamında alt ve st yapı iyileştirilmeli, dağın etrafında yaşanan otopark sorunu zlmeli, trafik akışı rahatlatılmalıdır. Dağın zerindeki gelişigüzel yerleştirilen ve görsel kirlilik oluşturan uydu sistemleri dahil tüm yapılar kaldırılmalıdır. WC ve lavabolar dünya standartları seviyesine getirilmelidir. UNESCO'nun desteği ile vredeki yakın alanlar kamulaştırılarak Dağ vresinde dinlenme parkları ve yürüyüş parkurları için korunmuş bir mesafe yaratılmalıdır. Halk turizm konusunda bilinçlendirilerek bindikleri dalı kesmeleri engellenmeli, on binlerce niversite öğrencisinin bulunduğu bu şehirde turistik unsurlara sahip çıkma bilinci oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. lke turizminin gelişmesi doğrudan insanla ilgilidir. Unutulmamalı ki turizmde başarıyı yakalayan ülkelerin bu başarısında sadece sahip oldukları doğal, tarihi ve kültürel zenginlikleri değil, insan kaynaklarının niteliği de çok önemlidir. O nedenle tarihi ve kültürel bakımdan önemli bir turistik beldenin sakinleri olan yöre halkı sahip oldukları bu zenginlikleri koruma yönünde en az turistler kadar duyarlı olmaları gerekmektedir.

şehirdeki cadde ve sokakların temizliği, yapıların estetiği, alış verişlerdeki dürüstlük, işletmelerin hizmet kalitesi, sosyal yaşamda ahenk, turistlere karşı davranış, misafirperverlik gibi konularda aslında Oş şehri ülkenin diğer şehirlerine kıyasla geride değildir. Ancak sayılan bu unsurlar üzerinde olumlu iyileştirmelere de ihtiyaç vardır. Diğer taraftan şehirde Süleyman Dağı'nda farklı üniformaları olan turizm polislerin olması ve bunların bir taraftan şehre gelen yabancılara rehberlik hizmeti verebilecek nitelikte olup diğer taraftan da turistlerin can ve mal güvenliği açısında olumlu algı oluşturması açısından önemli olabilir.. Ayrıca bölgedeki rehberlik hizmetlerine bir eğitim standardı getirilmeli, özellikle dinler tarihi ve kültürlere konusunda yetişmiş sertifikalı rehberlerin yetişmesi sağlanmalıdır.

Каунакча

- Абдыразаков, Т. (2008). “Сулайман Тоо касиеттүү, ыйык тоо”. Кыргыз Туусу гезити. №56. http://www.presskg.com/tuusu/08/0729_12.htm
- Айдашев, Т. (1968). “Город Ош”. Фрунзе. Бишкек.
- Бегалиева, А. (2011). “Историко–культурное Наследие в Туризме Кыргызской Республики”. Бишкек.
- Виханский, О.С. (2000).”Стратегическое Управление”. Москва
- Can, T. (2005). “Oş Kırgızistan'ın 3000 yıllık şehri”. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Avrasya Bülteni. Sayı;35, (18-19).
<http://store.tika.gov.tr/yayinlar/kurumsal-yayinlar/avrasya-bultenleri/2005/av35.pdf>
- Жолдошев, К.Ж (1998). “Сулайман Тоосу качан аталган”. Сборник материалов международной научной конференции, проводимой в рамках дней эпохи «Манас», посвященной 3000 - летию Оша (1998).”Фергана–Долина дружбы и взаимосогласия”. “Мурас”–АО ”Учкун” Бишкек.
- Жумабаева, А. (2011). “Сулайман – Тоо Тарыхый – Маданий Мурастардын Ордосу”. Бирге Гезити, №7
- Дулашвили, С.Д. (2004). “Туристские ресурсы Кыргызстана”. Бишкек.
- Джакыпбекова, А. (2011). “Художественное Образование в Кыргызской Республике. Развитие творческого потенциала в XXI веке”. Бишкек.
- Dinçer, Ö. (1998).”Stratejik Yönetim İşletme Politikası”.Beta Yay., İstanbul.
- Низамиев, А.Г. (2001). “Развитие Туристического Бизнеса Региона”. Материалы Международной научно-практической конференции. “Туризм в Кыргызстане, проблемы, пути решения, перспективы развития”. Бишкек.
- Нурматов, Э. (2012). “Сулайман–Тоо вычеркнут из списка Юнеско?”. Радио Азаттык.
<http://rus.azattyk.org/content/news/24344440.html>
- Карымшакова, Б. Мамытов, С., Помаскин, Б. (2000). “Сулайман – Тоо тарыхый–маданий жана жаратылыш музей – коругунун эстеликтери”. Бишкек.
- Котлер, Ф. (2006).”Маркетинг менеджмент”. Экспресс-курс* 2-е издание. Москва.
- Карымшакова, Б. Мамытов, С. Помаскин, Б. (2000). “Сулайман–Тоо тарыхый–маданий жана жаратылыш музей – коругунун эстеликтери”. Бишкек.
- Крогиус, В.Р. Максаковский, Н.В. (2012). “Объекты Всемирного Наследия ЮНЕСКО, Расположенные на Территории Бывшего СССР”.
- Малтаев, К. (2005). “Древний Ош–святилище огнепоклонников, почитателей солнца и неба”. Диссертация, Кыргызский Государственный Национальный Университет, кафедра археологии и этнографии, факультет “История и Регионоведение”. Бишкек.
- Маликова, Б. (2010). “Сулайман Тоо: сверху видно все”. Газета Вечерний Бишкек. №200 (10115). Бишкек.
- Лапыгин, Ю.Н. (2009). “Стратегический менеджмент”. Москва.
- Оторбаев, К.О., Турдумамбетов, Б.У. (2001). “Культурно–Исторические Туристско–Рекреационные Ресурсы Кыргызской Республики: Проблемы Классификации.
- Туратбеков, А. (2011). “Половина петроглифов горы Сулайман-Тоо пострадала от вандалов”.
<http://kloop.kg/blog/2011/08/12/istorik-polovina-petroglifov-na-gore-sulajman-too-postradala-ot-vandalizma/>,
- Türk, E. Unsal, N. (2010).”Eğitimde Stratejik Planlama“ Okul/Kurumlar İçin”. Т.С.

- Танаев, Т. (1998). “Ош жана Манас”. Сборник материалов международной научной конференции, проводимой в рамках дней эпоса «Манас», посвященной 3000-летию Оша. “Фергана–Долина дружбы и взаимосогласия”. “Мурас”–АО “Учкун”. Бишкек.
- Усупбекова, К. (2008). “Сулайман Тоо–касиеттүү тоо”. Супер Инфо гезити. №317.
<http://www.super.kg/article/?article=1267>
- Ülgen, H. ve Mirze, S.K. (2010). İşletmelerde Stratejik Yönetim, Beta Basımevi, İstanbul.
- Ходжаев, Д.Б. (2001). “Состояние и Перспективы Развития Туристической Отрасли в Ошской области”. Материалы Международной научно-практической конференции. “Туризм в Кыргызстане, проблемы, пути решения, перспективы развития”. Бишкек.

Web Adresleri

- <http://www.bp-arkadia.ru/publication7/>
- <http://asia-travel.uz/kyrgyzstan/sights/sulayman-too/>
- <http://www.kyrnatcom.unesco.kz/culture/sulaiman%20too.htm>
- <http://avantiatur.com/tours/religious/mosque%20Ravat%20Abdulahan.html>
- <http://www.geospot.ru/node/4232>.
- <http://oshcity.kg/ru/about/social/turizm.html>
- <http://www.geospot.ru>
- <http://www.rus.azattyk.org>
- <http://www.google.ru/url?>